

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ДЕРЖАВНОСТІ ТА УКРАЇНСЬКОГО МЕНТАЛІТЕТУ

Матав А.В.,

*студент 3 курсу, юридичний факультет,
Київський університет права НАН України*

Сучасні процеси глобалізації та зростання нового покоління так чи інакше відіграють значну роль у розвитку держави і права в Україні. Якщо розглядати національну правову систему України, як дещо стале та консервативне, то такі погляди радше прорахунок, аніж об'єктивна оцінка реальних процесів. Розбудова Української держави, як відомо з її історії, зазнавала різних періодів, а періодизація держави і права України загалом вдосталь змістовна та широкомасштабна багатьма подіями.

Загальновідома позиція, що історію потрібно вивчати для того, щоб не допускати помилок у майбутньому - слугує формальним змістом будь-якої тези з точки зору, як розвинути державу і суспільство у майбутньому, не більше. Адже українцям, серед іншого, «пощастило» брати участь в історичних подіях живучи за тої, чи іншої епохи. Навіть зараз, на долю українців спали такі події, які донедавна вважались неможливими, скоріше десь за морями-океанами, аніж у себе на Батьківщині.

Досить часто в різних наукових доробках, особливо в дослідженнях суспільних наук, підіймається питання людини - українців, їх ментальні особливості. В одному інтерв'ю, щодо цього слушно зауважує професор І. О. Кресіна, яка зокрема зазначає: «Для українського менталітету притаманний еволюційний характер, проте лишились окремі його основи. Український народ завжди був волелюбний (козацтво - яскравий тому приклад) і прагнув справедливості. Ознака української державності - соборність. Українець ніколи не був агресором, ніколи не прагнув завоювати чужого - понад усе цінували своє. За своє завжди боролися та своє відстоювали» [5].

Щодо періоду розвитку національної правової системи України в контексті розбудови її як незалежної, демократичної та правової держави, то слід зосередити увагу на наступній сутнісній характеристиці громадянського суспільства в Україні.

Українське суспільство вже понад двадцять років переживає період системних трансформацій, які складним чином позначаються на його стані, зокрема, на соціально-правових відносинах. Тож, подолання українським суспільством шляху «демократичного транзиту» від тоталітаризму, залишків авторитарної влади до плюралістичної європейської демократії з сильними ліберально-демократичними цінностями та механізми є змістом і завданням його нинішнього та перспективного розвитку [2, с. 205-206].

На думку професора А. А. Гриценко, в Україні у структурі інституційних змін сьогодні, на жаль, існує досить вузьке трансформаційне поле. Переважають прості реформи, які означають зміну одних форм іншими, і деформи, які викривляють сутність суспільних перетворень. Унаслідок суперечності інституційних вимог ідеології і вимог життя виникає інституційний розрив, завдяки якому у більшості членів суспільства сформувались особливі ментальні характеристики. Ці ментальні риси виявились у різних формах поведінки людей і стали інституційною передумовою формування нової соціальної структури та соціальної динаміки [1, с. 132-150].

Вперше поняття «громадянське суспільство» зустрічається у філософській спадщині представників епохи Античності. У числі перших мислителів, що відмітили громадянське суспільство, як самостійну субстанцію, зазвичай називають давньогрецького філософа Платона [2, с. 13].

Дослідження теорії держави і права активно ведуться в контексті визначення поняття, ознак, структури й проблем громадянського суспільства. Держава виділилася із суспільства на певному ступені його зрілості і залежить від розвиненості суспільства - яке суспільство, така й держава. У міру розвитку суспільств, переходу його від нижчого ступеня політичної зрілості до вищого змінюється і держава. З удосконаленням суспільства держава стає демократичною (у ній забезпечується народовладдя, економічна свобода, свобода особи), а з формуванням громадянського суспільства утверджується політична система суспільства, зміцнюється державна влада, - вважає професор О. Ф. Скакун [7, с. 82].

На думку професора С. П. Погребняка, громадянське суспільство є особливою автономною суспільною сферою, відокремленою від держави, економіки та сім'ї, що передбачає створення й функціонування добровільних і самоврядних інституцій, які сприяють громадянам у їх вільному розвитку та самореалізації,

формують уявлення про суспільні інтереси та загальне благо, здійснюють громадський контроль над іншими сферами [6, с. 369-370].

Сама ідея громадянського суспільства є одним із найцінніших досягнень світової політико-правової думки. Поняття «громадянське суспільство» склалося не відразу, зміст його формувався та збагачувався поступово: протягом кількох століть виникали і розвивалися нові концептуальні уявлення. Таким чином, громадянське суспільство - історичний етап у розвитку людського суспільства, його конкретна якісна характеристика [3, с. 105, 110].

Тому, виходячи з ментальних особливостей українського народу, можемо розглядати й особливість формування громадянського суспільства Української держави. Поступово, в межах історичних подій, залишався свій відбиток і на характері українців.

Боротьба за рівні права, за мову, за державність, за свободу - все це історично закладено в дух національної самосвідомості українського народу. Від часів Київської Русі до українського козацтва на території сучасної України завжди відбувались спроби відстоювати єдність і цілісність держави. З історії відомо, що час від часу такі спроби досягались, але дорогою ціною: кров'ю, болем та стражданнями.

У своїх літературних творах українську національну державність виспівували українські письменники. Яскравий приклад 200-річної творчості Т. Г. Шевченко, який закликав українську громаду бути українцями. Плеяда української інтелігенції, борців за незалежну Україну, які своїми творчими доробками мотивують незалежність держави, ніби слідує Шевченковим заповідям - свого не цуратись і чужому навчатись, - не знає меж. Серед них Ліна Костенко, Іван Драч, Володимир Сосюра, Василь Стус та велика кількість інших сподвижників українства. Тобто, в українській літературі різних епох можна прослідкувати особливість людини, її місця в державі, народності, національного духу і ряду інших соціально-правових проблем.

Правові засади розвитку громадянського суспільства у період після здобуття незалежності окреслено насамперед Конституцією України, яка надає широкі гарантії прав і свобод людини незалежно від походження, майнового стану, статі, раси, мови, релігії, політичних та інших переконань. Водночас вона обмежує діяльність державних органів, що відповідає принципам правової держави і залишає простір для громадської самодіяльності та ініціативи. У статті 15 Конституції України стверджується, що «суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності»; всім гарантована свобода політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України. Статті 34 та 35 гарантують громадянам право на свободу думки і слова, а також на свободу

світогляду і віросповідання. Організаційне оформлення плюралізму через утворення громадянами партій та громадських організацій забезпечує стаття 36 Конституції, що є підставою для створення інститутів громадянського суспільства в Україні [2, с. 176-177].

Слід зазначити, що сама Конституція України не містить в своєму змісті словосполучення «громадянське суспільство», Основний Закон держави, скоріше, формує всі необхідні умови для практичного формування громадянського суспільства. Конституція наголошує на важливому місці людини в державі, її прав та свобод тощо. Таким чином, виходячи навіть з такого формального опосередкованого закріплення конкретних можливостей, можна стверджувати про те, що надані достатні законодавчі можливості громадянському суспільству для функціонування та розвитку в державі. Хоча, з точки зору практичного погляду на проблематику, то виникає багато суперечностей щодо належного взаємозв'язку між державою та громадянським суспільством.

Так, переорієнтація державної політики з принципу «людина для держави» на принцип «держави для людини» має значуще місце в контексті громадянського суспільства в незалежній Україні. В процесі побудови громадянського суспільства необхідно дотримуватись принципу пріоритету прав і свобод людини. Саме першим кроком в цій справі є звільнення людини від невинуватих обмежень і заборон, що має активізувати її здатність і бажання змінювати своє становище. Після здобуття Україною незалежності спостерігається активне залучення до політичного життя широких верств населення, створення різних опозиційних структур та неурядових організацій, посилення національної свідомості українців, відродження інтересу до історії, культури, традицій народу. Дослідники зазначають, що в різних країнах світу сучасний етап розвитку громадянського суспільства характеризується дедалі більшою актуалізацією його національних аспектів [4, с. 15].

Безпосередній процес розвитку та становлення громадянського суспільства не може вважатись завершеним чи досконалим в жодній країні. Формування громадянського суспільства - одна з необхідних умов просування України на шляху проведення економічних, політичних та правових реформ, становлення правової держави. Поняття «громадянське суспільство» характеризує якісний стан суспільства в цілому з точки зору його самоорганізації, ступеня розвитку демократії, реалізації прав і свобод людини як громадянина, виконання громадянами своїх конституційних прав та обов'язків, їх усвідомлення. Загалом, громадянське суспільство - це суспільство громадян із високим рівнем економічних, політичних, правових, культурних та моральних якостей і спроможностей [2, с. 171].

Держава і громадянське суспільство співвідносяться як ціле - громадянське суспільство та його частина - держава. Суспільство не існує окремо від держави, адже це не просто сфера приватних інтересів. Якщо ж є цьому перепона, то це вже не громадянське суспільство. А якщо в теорії та на практиці реалізована концепція співвідношення - держави і громадянського суспільства, тоді слід вести мову про те, що первинним є суспільство, і воно вже створює державу. Однак була й інша концепція (вона підтримувалась українськими та зарубіжними вченими). Згідно з нею громадянське суспільство - приватні інтереси, а держава існує окремо, і вони ніби не перетинаються. «Ми пишаємося тим, що ми живемо в громадянському суспільстві та не залежимо від держави», - це абсолютна ілюзія [5].

Взявши до уваги лише частину наукових доробків, що присвячені феномену громадянського суспільства, а саме в контексті розбудови держави і ментальних особливостей українського народу, в підсумок слід зазначити наступне. Громадянське суспільство постає як втілена на практиці правова категорія, а також поняття, що знаходить своє місце в роботах багатьох дослідників суспільних наук. Цей правовий інститут, може вважатись багатограним явищем, яке активно досліджується в усі часи його розвитку. Справа в тому, що відстежити сутнісну характеристику громадянського суспільства в історії України, допомагає й українська література, так само і документалістика та інші мемуарні роботи різної епохи. Навіть за історичних подій сьогодення, які відбуваються в Україні, вони так чи інакше задають тон для подальших досліджень цієї проблематики. Розпочався новий відлік часу щодо вивчення громадянського суспільства в українському аспекті.

Ракурс фактичного розгалуження громадянського суспільства, дійсно можна надалі досліджувати в аспекті особливостей менталітету українського суспільства, не зважаючи на те, що така тема переважно стосується соціологічної, політологічної, культурологічної наук, але в свою чергу містить важливість для формування подальшого правового регулювання й вивчення теорії та історії держави і права України з цієї теми.

В теорії права єдиного спільного бачення, що слід вважати громадянським суспільством досі не вироблено. Таку тематику можна розглядати з абсолютно різних підходів, бо людина, її місце, яке по суті відіграє головну роль в аспекті громадянського суспільства будь-якої держави - також потребує вивчення. Переважно досліджуються контекст співвідношення громадянського суспільства з державою, однак мало приділяється уваги глибоким дослідженням громадянського суспільства, його детальних особливостей.

Отже, категорія «громадянське суспільство» як практично, так і теоретично не стоїть не місці. Прогресивність даного явища вказує на

його велику значимість в аспекті різного роду державно-правових і суспільних процесів. Досконалим чи завершеним цей феномен не варто вважати, так само як і недооцінювати чи переоцінювати його існування.

Список використаних джерел:

1. *Гриценко А. А.* «Институциональная архитектура и социальная динамика в посткоммунистическом обществе» / А.А. Гриценко // Посткоммунистические трансформации: векторы, направления, содержания / под ред. О. Д. Куценко; соредатор С. С. Бабенко. - Харьков: Изд. центр Харьк. нац. ун-та им. В. Н. Каразина, 2004. - С. 132-150.
2. *Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку: монографія* / Г. Ю. Васильєв, В. Д. Воднік, О. В. Волянська та ін.; за ред. М. П. Требіна. - Х.: Право, 2013. - 536 с.
3. *Загальна теорія держави і права: (основні поняття, категорії, правові конструкції та наукові концепції): навч. посіб./* За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. - К.: Юрінком Інтер, 2008. - 400с.
4. *Кресіна І. О.* «Особенности становления гражданского общества в Украине» / Кресіна І. О. // Громадянське суспільство і держава в Україні: проблеми взаємодії. Матеріали методологічного семінару. Відп. ред.: В. В. Цветков, І. О. Кресіна. Упорядник С. В. Перегуда. - К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. - С. 7-25.
5. *Кресіна Ірина:* Сьогодні народжується нова Україна [Електронний ресурс] / Кресіна І. О. // Молоде науково-публіцистичне інтернет-видання "Юридичний колос". - Режим доступу: <http://jurkolos.com.ua/irina-kresina> (24.12.2013). - Назва з екрана.
6. *Погребняк С. П.* «Громадянське суспільство як гарантія прав людини» / Погребняк С. П. // Правові засади гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина: зб. тез наук. доповідей і повідомл. II Міжнар. наук.-практ. конф. 6 грудня 2013 р., м. Полтава / редкол.: А. П. Гетьман, Ю. Г. Барабаш, С. Г. Серьогіна та ін. - Х.: Право, 2013. - С. 369-372.
7. *Скаун О. Ф.* Теорія права і держави: підручник. - 3-тє видання. - К.: Алерта, 2012. - 524 с.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент Чаплюк О.І.